

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ
МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

У статті розглянуто теоретичні аспекти формування професійних умінь молодших спеціалістів економічного профілю у процесі вивчення фахових дисциплін. Автор уточнює склад професійних умінь молодших спеціалістів економічного профілю та обґрунтовує методологічні підходи до їх формування: компетентнісний, системно-синергетичний, особистісно-діяльнісний та інтегративний.

Ключові слова: методологічні підходи, професійні вміння, фахові дисципліни, майбутні молодші спеціалісти, професійна підготовка.

Постановка проблеми та її актуальність. Метою сучасної професійної підготовки молодших спеціалістів є формування політехнічних, загальнотрудових, професійних умінь і навичок як процес розвитку творчого потенціалу особистості, її системного мислення, уміння оперативно вирішувати завдання в умовах великого обсягу інформації та дефіциту часу. Оволодіння професійними вміннями, потрібними на ринку праці, дає змогу молодим фахівцям, спираючись на підприємливість, самостійно вибудувати професійну кар'єру, усвідомлено обираючи вид професійної діяльності, найбільшою мірою відповідний їх особистісним якостям, що задовольняє їх не тільки рівнем винагороди, а й змістом праці. Цьому якнайбільше сприяє ефективна фахова підготовка в процесі цілеспрямованої організації процесу навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з проблем підготовки фахівців економічного профілю до професійної діяльності вивчали дослідники Н. Волкова, А. Горкуненко, Г. Курдюмов, М. Левочко та ін.; аспекти професійних якостей майбутніх економістів розглядали І. Горностаєва, Т. Степанова; проблему професійної компетентності в процесі підготовки на основі компетентнісного підходу досліджували як вітчизняні (В. Биков, О. Овчарук, Н. Морзе, Т. Десятов, С. Клепко, О. Локшина, О. Пометун), так і російські вчені (І. Зимня, К. Кирей, М. Ларионова, О. Перфільєва, А. Хуторський та ін.).

Крім того, є ряд досліджень у напрямку вивчення методологічних підходів до освітньої діяльності: діяльнісного (Д. Ельконін, О. Леонтьєв, С. Рубинштейн, Г. Атанов тощо), особистісно орієнтованого (І. Бех, І. Якиманська, В. Андрущенко та ін.), системного (К. Боулдінг, Л. Зоріна, В. Корбутяк тощо), синергетичного (І. Предборська, В. Лутай, Л. Горбунова та ін.), компетентнісного (І. Зимня, О. Овчарук, Н. Бібік, О. Пометун, В. Луначекта ін.), інтегративного (І. Бех, В. Сластьонін, М. Козяр) та інших наукових підходів. Проте залишається відкритим питання щодо підходів формування професійних умінь *молодших спеціалістів економічного профілю у процесі вивчення фахових дисциплін.*

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до формування професійних умінь майбутніх *молодших спеціалістів економічного профілю у процесі вивчення фахових дисциплін.*

Викладення основного матеріалу дослідження. Термін «підхід» тлумачиться у довідковій літературі як «сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь» [10]. Відповідно, у нашому дослідженні під методологічними підходами до формування професійних умінь майбутніх *молодших спеціалістів економічного профілю* будемо розуміти сукупність способів та прийомів організації педагогічної діяльності, які б забезпечили максимальну ефективність формування професійних умінь студентів-економістів у рамках навчально-виховного процесу.

Як показали наші попередні дослідження, сучасний молодший спеціаліст економічного профілю повинен володіти комплексом професійних умінь, які були поділені нами на чотири групи:

– *дослідницькі* (навчально-інтелектуальні вміння; розвиток логічного, економічного, критичного мислення; встановлення причинно-наслідкових зв'язків);

– *практичні* (пізнавальна активність; готовність до майбутньої професії; професійна мобільність; ефективне прийняття рішень);

– *технологічні* (уміння обробляти інформацію та орієнтуватися в інформаційних потоках; креативність; підготовка виступів, презентацій);
– *контролюючі* (емоційна стійкість і стресостійкість; самостійність, організованість, уважність).

Однак, від того, які саме уміння ми повинні сформувати, безпосередньо залежить вибір підходів. У дослідженні методологічні *підходи* розуміються як вихідні, ключові фундаментальні педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонауковий зміст [4, с. 488]. У свою чергу, єдність методологічних підходів (компетентнісний, системно-синергетичний, інтегративний, особистісно-діяльнісний) визначає методологію нашого дослідження «...як систему принципів і способів побудови теоретичної і практичної діяльності, ...форми і способи науково-дослідницької діяльності» [4, с. 488].

Так, реалізація компетентнісного *підходу* передбачає зміщення акцентів із накопичення у майбутніх спеціалістів нормативно визначених знань, умінь та навичок до формування і розвитку здатностей творчої професійної діяльності. У Державних стандартах освіти компетенція розглядається як динамічна сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, цінностей, необхідна для ефективної професійної та соціальної діяльності та особистісного розвитку випускників, яку вони зобов'язані засвоїти й продемонструвати після завершення частини або всієї освітньої програми. При цьому особлива увага зосереджується на здатності до дії і врахування контекстів, поєднання знань і вмінь з психосоціальними якостями.

Щодо предмета нашого наукового пошуку, то застосування компетентнісного підходу дає нам змогу відображати результати формування професійних умінь через систему ознак готовності майбутнього молодшого спеціаліста до виконання тієї чи іншої діяльності і, таким чином, ефективно моделювати цілі та результати фахової підготовки за допомогою виражених через компетенції норм її якості. Реалізація компетентнісної концепції: гарантує високий рівень і результативність підготовки майбутнього молодшого спеціаліста економічного профілю; сприяє оновленню змісту фахових дисциплін; посилює особистісно-ціннісну орієнтацію підготовки, вийшовши за рамки обмежень освітнього простору; забезпечує спроможність майбутнього молодшого спеціаліста відповідати новим запитам ринку праці, мати відповідні знання та вміння, уміння виявляти в професійній діяльності позитивні та негативні моменти; відповідний потенціал для оволодіння суміжними інноваційними знаннями; створює умови для забезпечення орієнтації освітніх програм на особистість фахівця, тобто акцент у навчанні зміщується з того, що знає, хоче й може викладач, на те, що потрібно студентові; орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату фахової підготовки. *Вважаємо, що перспективність компетентнісного підходу полягає в тому, що він передбачає високу готовність випускника закладу освіти до успішної діяльності в різних сферах.*

Однак *досліджуваний об'єкт розглядається як освітня система*; система не є статичною, вона постійно змінюється. Тому далі постає питання: як розвивається ця система, наскільки в її розвитку присутні елементи хаотичності чи впорядкованості, наскільки можна впливати ззовні на розвиток зазначеної системи та сприяти її саморозвитку. Для відповіді на ці запитання звернімося до *системно-синергетичного підходу*. У професійній освіті набуття системності передбачає: системність змісту, без якого ні дисципліна в цілому, ні будь-який з її елементів (модулів) не може існувати; чергування пізнавальної та навчально-професійної складових підготовки, що відображає алгоритм формування професійних умінь і навичок; системність контролю, яка забезпечує формування здатності педагогів трансформувати набуті професійні вміння та навички [3]. Системно-синергетичний підхід має більш широкі можливості. Його можна розглядати як методологічну основу не тільки пізнавальної, а й перетворювальної діяльності. Цей висновок стосується соціальних систем, яким притаманна цілеспрямованість. Забезпечити цілеспрямованість системи можна тільки завдяки перетворювальній діяльності людини [3, с. 55]. Як зазначає *В. Лутай*, з позиції системного підходу педагогічна діяльність – це синергетична система, яка підкоряється законам системного синергетизму, якими є: закон систем, закон гармонії, закон системогенезу, закон розвитку і саморозвитку, закон відповідності, закон синергетизму [6, с. 16]. Варто зазначити, що синергетика покликана створити науковий апарат, який би дозволив адекватно відображати проблему ефективного розвитку і становлення людини у всій сукупності її якостей [3, с. 53–67]. Тому системно-синергетичний підхід – це спосіб наукового пізнання та практичної діяльності, що об'єднані між собою.

Системно-синергетичний підхід до розгляду освітніх явищ і процесів, запроваджений до такого феномена, як формування професійних умінь майбутніх молодших спеціалістів економічного профілю, дає підстави виділити властивості, притаманні будь-якій подібній системі: відкритість, динамічність, цілеспрямованість, багатофункціональність, розвивальність, самокерованість, самовдосконалення.

Таким чином, застосовуючи системно-синергетичний підхід, маємо можливість виявити компоненти системи формування професійних умінь майбутніх молодших спеціалістів економічного профілю у процесі вивчення фахових дисциплін та відповідні зв'язки між ними; визначити основні чинники впливу на зазначену систему; оцінити місце зазначеної системи як підсистеми в загальній системі формування професійної компетентності; визначити окремі елементи системи, на які буде здійснено вплив; вивчити процес управління системою; створити систему з ефективнішим функціонуванням; впровадити одержані результати в професійну діяльність.

Оскільки діяльність – основа розвитку особистості, доцільно говорити про особистісно-діяльнісний підхід у межах дослідження, основним положенням якого є визнання провідної ролі діяльності у процесі навчання особистості, в тому числі професійного. Зазначене передбачає формування спільних цілей діяльності у навчанні педагогом і студентом; подолання межі між змістовним і процесуальним аспектами навчання (процес як діалог, пошук, гра стає джерелом особистісного досвіду); наближення навчання до природної та професійної діяльності людини; активність міжсуб'єктної взаємодії учасників навчальної діяльності (унікнення формалізму, домінування міжособистісного спілкування); саморозвиток особистості.

Можна стверджувати, що у процесі оволодіння професійною діяльністю формуються професійно-важливі якості спеціаліста: стійка професійна спрямованість (мотив як вираження потреб, бажань і інтересів людини до своєї професії, що підтверджуються постійним прагненням до самовдосконалення); глибокі загальнотеоретичні знання, уміння й навички; адекватний рівень розвитку професійно важливих психічних процесів, що забезпечують успішність професійного навчання і діяльності; емоційна стійкість, тобто здатність до збереження високоефективної діяльності в умовах дефіциту часу й інформації, впливу екстремальних факторів обстановки [8].

Варто також зазначити, що в основі особистісно-діяльнісного підходу є спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань із різних фахових дисциплін, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти. Розглядаючи у межах особистісно-діяльнісного підходу навчальну діяльність майбутнього молодшого спеціаліста щодо оволодіння професійними вміннями, дотримуємося думки щодо їх практичного застосування у майбутній професійній діяльності. У контексті особистісно-діяльнісного підходу можна виокремити певні стадії професійного становлення. На першій відбувається формування професійних намірів. Наступна – характеризується навчанням і формуванням таких властивостей і якостей особистості, що забезпечують успішне виконання професійної діяльності, тобто професійно важливі якості. Після закінчення навчального закладу актуалізується стадія професіоналізму, успішне проходження якої забезпечує ефективність майстерності. Особистісно-діяльнісний підхід, таким чином, дає можливість по-новому підійти до вирішення проблеми оптимально ефективного засвоєння знань, формування умінь та їх застосування, раціонального співвідношення теорії і практики у професійній підготовці молодших спеціалістів в економічних коледжах. На його основі будуються інші наукові підходи до професійної освіти, зокрема інтегративний.

Інтегративний підхід до формування професійних умінь майбутніх молодших спеціалістів економічного профілю передбачає дослідження цього багатофакторного процесу як синтезу знань, умінь, навичок, якостей, здатностей здійснювати діяльність певного рівня. Інтегративні тенденції проявляються в сучасній освіті як прагнення сформувати в учнів цілісну картину світу, поєднати знання про природу й техніку з духовністю, творчими нахилами. Інтеграція дає змогу не тільки збагатити зміст фахових дисциплін фундаментальними знаннями з основ наук, а й розширює світоглядні орієнтації особистості. Процеси інтеграції призводять до підвищення рівня цілісності та організованості системи [8, с. 210].

В. Слатьонін вважає, що «інтегративність – це міждисциплінарна кооперація наукових досліджень і навчальних предметів, змістова та структурно-функціональна єдність навчального процесу» [9]. І. Бех зазначає, що інтеграція як «об'єднання в ціле частин і елементів» виступає необхідним дидактичним засобом, «за допомогою якого можна представити учням цілісну картину світу» [2, с. 5]. Йдеться про конструювання інтегрованих навчальних курсів, міждисциплінарні зв'язки дисциплін різних циклів навчання, інтегровані форми навчання тощо. М. Козяр та І. Козловська стверджують, що інтегративні процеси в межах теорії освіти та навчання мають два аспекти: когнітивний (інтеграція знань) і технологічний (інтеграція форм і методів навчання тощо) [5, с. 55]. С. Сисоева також зазначає, що інтеграція пронизує змістовий і процесуальний аспекти неперервної професійної освіти, відношення теорії та практики, спеціалізації та універсалізації змісту професійної підготовки в навчальних закладах різних типів [8, с. 64].

Сучасна професійна підготовка молодших спеціалістів економічного профілю на основі інтегративного підходу, на наш погляд, включає цілеспрямоване поєднання елементів професійного навчання, професійного виховання, розвитку загальнокультурного світогляду та розпочинається з аналізу суттєвих зв'язків між елементами інтеграції: ключовими поняттями, навчальними дисциплінами, галузями знань. Інтегративний підхід у коледжах здійснюється за такими напрямками: міждисциплінарна інтеграція; інтегрування теоретичного навчання та практичної (фахової) підготовки; інтегрування набутих знань і майбутньої професійної діяльності тощо. Зазначений підхід передбачає перетворення традиційного змісту освіти, структурну перебудову навчально-методичного забезпечення на засвоєння інтегрованих знань, що важливо у професійній підготовці спеціалістів економічного профілю. Це динамічний, безперервний процес, який потребує прогностичності, врахування особливостей та аналізу різноманітних параметрів знань тощо [5, с. 26].

Вважаємо, що виокремлені та охарактеризовані теоретичні підходи до формування професійних умінь майбутніх молодших спеціалістів економічного профілю, зокрема, компетентнісний, системно-синергетичний, особистісно-діяльнісний та інтегративний мають особливе значення у професійній підготовці молодшого спеціаліста економічного профілю.

Важливим є також визначення і врахування принципів, які становлять основу досліджуваної освітньої системи, реалізація яких визначається системою методологічних підходів. Принципи навчання є взаємопов'язаними й утворюють певну систему.

Оскільки принципи навчання формулюються переважно на основі певних законів і закономірностей, то основними серед них є загальнодидактичні – спільні для організації навчального процесу в усіх типах навчальних закладів. Ця система має включати принципи оптимізації навчання; його розвивального і виховного характеру навчання; науковості змісту і методів навчального процесу; мотивації пізнавальної діяльності; систематичності та послідовності навчання; свідомості, творчої активності та самостійності; наочності; міцності знань, умінь і навичок, зв'язку; теорії та практики в навчанні; індивідуалізації; гуманізації та гуманітаризації процесу навчання.

З огляду на те що, на різних рівнях освіти діють свої специфічні керівні положення, визначимо комплекс специфічних для професійних навчальних закладів принципів навчання, що забезпечують взаємозв'язок загальної та професійної освіти, серед яких: 1) принцип професійної спрямованості навчання; 2) міжпредметно-міжциклового зв'язку; 3) мотивації навчання та трудової діяльності; 4) системності; 5) єдності виховання і навчання [7, с. 37]. У процесі організації та здійснення навчального процесу ці принципи об'єднуються, взаємодіють, взаємозумовлюються із загальнодидактичними [7, с. 15–16]. Варто зазначити, що лише у своїй взаємодії принципи навчання забезпечують оптимальний варіант навчального процесу. Вважаємо, що професійна підготовка молодших спеціалістів економічного коледжу має здійснюватися на основі реалізації основних (загальнодидактичних) закономірностей і принципів навчання, але більш важливим є врахування сучасних закономірностей професійного навчання, які знаходять відображення у принципах професійної освіти.

Висновки. Вважаємо, що врахування вищезазначених підходів і принципів до організації навчально-виховного процесу у ВНЗ I–II рівня акредитації сприятиме ефективному формуванню професійних умінь майбутніх *молодших спеціалістів економічного профілю у процесі вивчення фахових дисциплін*. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у створенні та

експериментальній перевірці цілісної моделі формування професійних умінь майбутніх *молодших спеціалістів економічного профілю* у процесі вивчення фахових дисциплін з урахуванням виділених нами підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 4–6.
2. Гребенюк Е. Н. Синергетический подход в гуманитарном исследовании: монография / Е. Н. Гребенюк. – Астрахань: Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2011. – 100 с.
3. Ильина Т. А. Педагогика : курс лекций [учеб. пособие для студентов пед. ин-ов] / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 496 с.
4. Козловська І. Концептуальні основи інтеграції та наступності навчання у професійно-технічній освіті / Козловська І., Литвин А. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 3. – С. 20–29.
5. Лутай В. С. Синергетическая парадигма как философско-методологическая основа решения основных проблем XXI века // Практична філософія. – 2003. – № 1 (7). – С. 10–38.
6. Махмутов М. И. Специфические принципы осуществления взаимосвязи общеобразовательной и профессиональной подготовки / Махмутов М. И., Безрукова В. С. // Научные основы межпредметных связей в средних профтехучилищах : сб. науч. тр. / под ред. Беляевой А. П. и др. – Л. : ВНИИ ПТО, 1986. – С. 29–41.
7. Сисоева С. О. Проблеми неперервної професійної освіти : тезаурус наукового дослідження : наук. видання / С. О. Сисоева, І. В. Соколова / НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих ; МОН, Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. – К. : ВД «ЕКМО», 2010. – 362 с.
8. Слостенин В. А. Высшее педагогическое образование в России на пути реформирования [Электронный ресурс] / В. А. Слостенин – Режим доступа : <http://www.pedlib.ru/Books/1/0075/1.0075-0107.shtml>.
9. Словник української мови : в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970–1980). – Т. 6, 1975. – С. 521 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/pidkhid>.

Л. А. Гаврутенко

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ПРИНЦИПЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ МЛАДШИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Резюме. В статье рассматриваются теоретические аспекты формирования профессиональных умений младших специалистов экономического профиля в процессе изучения специальных дисциплин. Автор уточняет состав профессиональных умений младших специалистов экономического профиля и обосновывает методологические подходы к их формированию: компетентностный, системно-синергетический, личностно-деятельностный и интегративный.

Ключевые слова: методологические подходы, профессиональные умения, профессиональные дисциплины, будущие младшие специалисты, профессиональная подготовка.

L. Havrutenko

METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES BEFORE PROFESSIONAL SKILLS OF JUNIOR SPECIALIST FUTURE ECONOMIC PROFILE

Summary. The theoretical aspects of professional skills of young experts in economics in the study of professional disciplines are considered in the article. The author clarifies the composition of the professional skills of junior specialists in economics and justifies methodological approaches to their formation: competence, systematic and synergetic, personality and activity and integrative.

Keywords: methodological approaches, professional skills, professional disciplines, future junior specialists training.